

کاربرد گونه دارویی کاکوتی کوهی *Ziziphora clinopodioides* در طراحی فضای سبز

محمدتقی فیضی*^۱ و کتابیون پورسخی^۲

۱- کارشناس پژوهشی مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی اصفهان

۲- عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان، اصفهان

*محمدتقی فیضی: Email: mohamadtaghi_feyzi@yahoo.com

چکیده

به منظور حفاظت از گیاهان در عرصه های جنگلی و مرتعی کشور و در عین حال استفاده از پتانسیل های گیاهان موجود در این نقاط در برآوردن نیازهای اقتصادی، صنعتی، دارویی، غذایی و زیباشناختی و با توجه به زیبایی و نیاز اندک بسیاری از گونه های خودرو به آب و سازگاری آن ها به محیط های خشک، جمع آوری اطلاعات درباره این گونه گیاهان ضرورت دارد تا بتوان با پرورش آن ها در فضای سبز جهت زیبایی و به عنوان پوشش گیاهی و زراعت آن ها در مزارع و تولید انبوه، هم میزان تولید را بالا برد و هم فشار بر پوشش گیاهی طبیعی را کاهش داد. در این راستا گونه کاکوتی کوهی با نام علمی *Ziziphora clinopodioides* Lam. از خانواده *Lamiaceae* در دو استان اصفهان و چهار محال و بختیاری که از تنوع اقلیمی و غنای گونه ای برخوردار هستند، مورد بررسی و تحقیق قرار گرفت. کاکوتی گیاهی است پایا، بوته ای، با شاخه های فراوان به ارتفاع ۵۰ - ۲۰ سانتی متر، بسیار خوشبو و معطر که خاصیت دارویی دارد و به ظاهر شبیه آویشن است و برخی آن را به اشتباه آویشن می نامند. این گونه از پراکنش وسیعی در جزایر بالکان شرقی، آسیای غربی و جنوبی، آسیای مرکزی، کوه های هیمالیا و ایران برخوردار است و دارای ۹ زیر گونه می باشد که یکی از آن ها به نام *Ziziphora clinopodioides* subsp. *rigida* بیش تر در قسمت های کوهستانی و تپه ای با خاک های شنی و سنگلاخی دو استان اصفهان و چهار محال و بختیاری می روید. مراحل فنولوژیک این گونه از اوایل فروردین با رشد رویشی در مناطق مختلف آغاز می شود و تا آخر خرداد ادامه می یابد. در اواخر خرداد تا اوایل تیر به مرور وارد مرحله گل دهی می شود و مدتی طولانی حدود چهار ماه از اوایل تیر تا اواخر مهر دارای گل می باشد که این ویژگی در گیاهان دیگر کم تر دیده می شود و این ویژگی می تواند در طراحی فضای سبز به خصوص در ایجاد قسمت های صخره ای مورد استفاده قرار گیرد. این گونه به عنوان گیاه دارویی و معطر برای تقویت معده، دفع درد و ناراحتی های معده نیز کاربرد دارد.

واژگان کلیدی: گیاه دارویی، کاکوتی کوهی، طراحی فضای سبز

مقدمه

آلودگی محیط زیست در چند سال اخیر اهمیت ویژه ای به فضای سبز طبیعی و مصنوعی و استفاده از گیاهان به خصوص گیاهان بومی داده است که به دلیل سازگاری با محیط و هزینه کم جهت نگهداری، از اولویت برخوردار هستند. محققین و متخصصین فن به دنبال گونه هایی هستند که از نظر سازگاری اکولوژیکی با محیط، ایجاد فضای سبز پایدار، کم کردن هزینه احداث و نگهداری، دادن تنوع بیش تر

به گیاهان فضای سبز، صرفه جویی در مصرف آب، حفظ بقای منابع ژنتیکی گیاهان بومی و شناسایی فلور و منابع ملی به مردم و غیره از برتری های ویژه ای نسبت به گونه های دیگر برخوردار باشند. در این راستا گونه کاکوتی کوهی با نام علمی *Ziziphora clinopodioides* Lam. از خانواده *Lamiaceae* در دو استان اصفهان و چهار محال و بختیاری که از تنوع اقلیمی و غنای گونه ای برخوردار هستند مورد بررسی و تحقیق قرار گرفت.

مواد و روش ها

این مطالعه در سطح استان اصفهان و چهار محال و بختیاری انجام گرفت، که بدین منظور گیاه مورد نظر از رویشگاه های مختلف در دو استان جمع آوری شد. بعد از جمع آوری، اقدام به پرس و خشک کردن نمونه ها گردید. سپس نمونه ها با استفاده از منابع معتبر (۲ و ۱) مورد شناسایی قرار گرفتند. همچنین با مطالعه منابع بیشتر، اطلاعاتی در مورد پراکنش و خصوصیات گیاه شناسی آن ها کسب گردید. سپس رویشگاه های مختلف آن ها نیز مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت و اطلاعات لازم درباره پراکنش، فنولوژی، مورفولوژی، گیاهان همراه، هوا و اقلیم، خاک، ارتفاع از سطح دریا و غیره جمع آوری گردید.

نتایج و بحث

نتایج حاصله حاکی از آن است که:

- رده بندی: کاکوتی کوهی با نام علمی *Ziziphora clinopodioides* متعلق به خانواده نعناع یا *Lamiaceae* می باشد. این گونه ۹ زیر گونه دارد که زیر گونه *Ziziphora clinopodioides* subsp. *rigida* در مناطق مورد بررسی بیشتر است.
- خصوصیات گیاه شناسی: گیاهی است پایا، بوته ای، با شاخه های فراوان، به ارتفاع ۵۰ - ۲۰ سانتی متر. برگ ها بیضوی یا سرنیزه ای. گل ها مجتمع و به صورت کپه ای در انتها، جام گل سفید یا قرمز یا ارغوانی. میوه فندقه. گیاهی است معطر با بوی خوش.
- پراکنش: این گونه از پراکنش وسیعی در جزایر بالکان شرقی، آسیای غربی و جنوبی، آسیای مرکزی، کوه های هیمالیا و ایران برخوردار است که در ایران در استان های گلستان، آذربایجان غربی و شرقی، اردبیل، زنجان، قزوین، همدان، کرمانشاه، کردستان، لرستان، خراسان، سمنان، تهران، یزد، فارس، مرکزی، چهار محال و بختیاری و اصفهان می روید. این گیاه در اصفهان و چهار محال و بختیاری در شهرستان

های سمیرم، بروجن، شهرکرد، فارس، کوهرنگ، شهرضا، اصفهان، نجف آباد، تیران، فریدن، فریدونشهر، خوانسار، گلپایگان، برخوار و میمه، کاشان، اردستان و غرب نایین رویش دارد. ارتفاع رویشگاه‌های این گونه از ۷۰۰ تا ۴۳۰۰ متر از سطح دریا متغیر است.

- فنولوژی: مراحل فنولوژیکی از اوایل فروردین تا اواخر فروردین با مساعد شدن دمای هوا با رشد رویشی در مناطق مختلف شروع می شود. این مرحله تا اواخر خرداد ادامه دارد. در اواخر خرداد تا اوایل تیر ماه به مرور گل دهی شروع می شود و تا اواخر مهر ماه در دوره گل دهی می باشد. این دوره بیش از چهار ماه طول می کشد که نسبت به گونه های دیگر در رویشگاه خود پدیده ای کم نظیر است و از این گونه می توان در فضای سبز استفاده کرد. از مهر ماه تا آبان به مرور میوه تشکیل می شود و از اواخر آبان با سرد شدن هوا کم کم به خواب زمستانه می رود. این ویژگی می تواند در طراحی فضای سبز به خصوص در ایجاد قسمت های صخره ای مورد استفاده قرار گیرد.

- خاک و اراضی: این گونه بیشتر در واحدهای اراضی کوه، تپه و دشت و معمولاً در خاکهایی با بافت سبک تا متوسط و همچنین در اراضی صخره ای می روید.

- هوا و اقلیم: همان طوری که ذکر شد این گونه از دامنه اکولوژیکی وسیعی برخوردار است. بررسی های مرتبط با اقلیم نیز گویای این ادعا است، به طوری که میزان بارش سالانه از ۵۰۰ میلی متر در ارتفاعات فریدونشهر (کوهرنگ) تا کم تر از ۱۰۰ میلی متر در جنوب اردستان متغیر است. در هر صورت متوسط بارش در محدوده پراکنش این گونه ۲۸۰ میلی متر محاسبه شده است. تغییرات درجه حرارت در مناطق مختلف رویشگاه های این گونه تغییرات قابل توجهی دارد. این تغییرات از ۹ تا ۱۸ درجه سانتی گراد به ترتیب در ارتفاعات زردکوه بختیاری تا مناطق پست شرقی اردستان متفاوت است. متوسط دمای سالانه ۱۳ درجه سانتی گراد می باشد. تعداد روزهای یخبندان نیز همانند اکثر متغیرهای اقلیمی دارای روندی شرقی- غربی است، به طوری که بیشترین و کمترین روزهای یخبندان در منتهی الیه شرق و غرب به ترتیب به میزان کم تر از ۷۵ روز تا بیش از ۱۴۵ روز است.

- گیاهان همراه: این گونه به صورت گونه همراه بیش تر در تیپ *Artemisia sieberi* (درمنه دشتی)، *Artemisia aucheri* (درمنه) (کوهی)، *Astragalus spp.* (انواع گون)، *Cousinia cylindracea* (هزار خاره استوانه ای)، *Euphorbia sp.* (فریون)، *Kochia prostrata* (جارو)، *Daphne mucronata* (برگ بوئی زاگرسی، خوشک)، *Agropyrum trichophorum* (چمن گندمی کرک دار) و *Stipa barbata* (استپی) دیده می شود.

- موارد کاربرد: این گونه از نظر زیبایی و مدت طولانی گل دهی می تواند در طراحی فضای سبز و همچنین بدلیل بوی تند و خوش می تواند در صنعت عطرسازی، معطر ساختن مواد غذایی، آرایشی و شوینده ها نیز مورد استفاده قرار گیرد. این گونه به عنوان گیاه دارویی و معطر برای تقویت معده، دفع درد و ناراحتی های معده نیز کاربرد دارد.

- پیشنهادات: این گونه با توجه به اهمیت آن از نظر زیبایی، مدت طولانی گل دهی، خواص دارویی و بوی خوش کم تر مورد توجه قرار گرفته است. مطالعات و تحقیقات بیش تری در رابطه با ویژگی های اکولوژیکی و ترکیبات شیمیایی آن نیاز است.

منابع

- 1- Jalili A, Jamzad Z. 1999. Red Data Book of Iran
- 2 - Rechinger, KH. Flora Iranica. Vol. 150. Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz- Austria.

Application of the Medicinal Species of *Ziziphora clinopodioides* in Landscaping

Mohamadtaghi Feizi^{*1} & Katayoun Poursakhi²

1. Agricultural and Natural Resources Research Center of Isfahan

2. Islamic Azad University, Khorasgan Branch, Isfahan

*Email: mohamadtaghi_feyzi@yahoo.com

Abstract

To protect native plants in the national sylvan and pasture lands, and in the meantime employing potentials of plants found in such areas to provide with economic, industrial, medicinal, nutritional and aesthetic needs, and regarding to beauty and low need of many of self-propelled species to water and their high adaptability to arid areas, collection of information on such species is required so that through their cultivation in urban landscape for their beauty and as plant cover and their cultivation in the farms and their mass production, it would be both possible to increase production and in the meantime decrease pressure on the natural plant cover. Accordingly, this plant with the scientific name of *Ziziphora clinopodioides* Lam. of the Lamiaceae family was studied in the two Isfahan and Chahar Mahal Va Bakhtiari which enjoy climatic variation and species diversity. *Ziziphora clinopodioides* is a perennial bushy plant with plenty of branches in the height of 20-50 cm, very fragrant and sweet smelling with medicinal properties resembling common Thyme, sometimes mistaken by some with this species. This plant enjoys extensive dispersion in the east Balkan isles, west and south Asia, central Asia, Himalayas and Iran. It has 9 subspecies one of which namely *Ziziphora clinopodioides* subsp. *rigida* mostly grows in alpine and on hillside grounds with sandy and rocky soils in these two provinces. Phenological stages of this species begins from early March via vegetative growth in various regions and continues up to late June. By late June to early July it enters along flowering periods that lasts for about four months from about early July to late October, a peculiarity less seen in other plants. This property can be exploited in landscaping especially in establishing rock gardens. This species is also used as an aromatic and medicinal plant as strengthen the stomach and for removing gastric pains and disorders.

Key words: Medicinal plant, *Ziziphora clinopodioides*, Landscaping.